

Ivo Šprljan

Obnova renesansnog pročelja u atriju benediktinskog samostana sv. Luce u Šibeniku

Ivo Šprljan
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Šibeniku
HR – 22 000 Šibenik, Stube Jurja Čulinovića 1/3

UDK: 726.012.72.025.4:27-789.2(497.581.2)Šibenik
Stručni rad/Professional Paper
Primljen/Received: 2. 11. 2015.

Ključne riječi: Šibenik, samostan sv. Luce, renesansno pročelje, obnova

Key words: Šibenik, monastery of St. Luce, renaissance frontispiece, restoration

Autor donosi valorizaciju renesansnog pročelja u sjevernom dvorištu samostanskog kompleksa sv. Luce u Šibeniku, kao i slijed njegove obnove, koja je bila, po kompleksnosti izvedbe, jedan od najzahtjevnijih realiziranih projekata posljednjih godina u nadležnosti Konzervatorskog odjela u Šibeniku.

UVOD

Benediktinski samostan sv. Luce smjestio se u povijesnoj jezgri Šibenika na predjelu zvanom Gorica (sl. 1-2). Kompleks samostana sastoji se od nekoliko zgrada, dvaju dvorišta i jednog vrta (sl. 3). Najznačajnije građevine kompleksa čine dvije renesansno-barokne palače (tzv. sjeverna i južna Buronjina palača). Za ovaj rad značajna je sjeverna, tzv. Buronjina palača koja je na slici označena slovom (A). Palača se sastoji od istočnog krila (A 1), zapadnog krila (A 3) te dvorišta (A 2). Na dvorište je orijentirano pročelje renesansnih stilskih obilježja (na slici oznaka a) čija je obnova tema ovog rada. Slovo (B) označava južnu Buronjinu palaču; slova (V M) označavaju pretpostavljenu poziciju nekadašnje srednjovjekovne crkve sv. Vida i Modesta; (C) je današnja barokna crkva sv. Luce; (D) su zgrade smještene zapadno od crkve odnosno sakristija, molitveni dio za redovnice, ostave i drugo; (E) je zgrada uz vrt u kojoj su smještene radionice u prizemlju te spavaonice na katu; (F) je samostanski vrt; slovo (G) označava zgradu nekadašnje škole koja je povezana mostom s glavnim dijelom samostanskog kompleksa; slovom (H) označeno je dvorište sjeverno od zgrade nekadašnje škole.

Povijesni razvoj sklopa benediktinskog samostana

U 17. stoljeću utemeljen je u Šibeniku novi samostan sestara benediktinki. Utemeljitelj samostana bio je Nikola Buronja (Burogna), ugledni šibenski trgovac i dobrotvor koji je nakon smrti sestrama benediktinkama oporučno ostavio svoje nekretnine smještene na gradskom predjelu Gorica, u blizini male crkve sv. Vida i Modesta. Samostan je po regulama reda sv. Benedikta započeo s radom 1639. godine i od tada do danas je u funkciji¹. Buronjine nekretnine bile su dvije spomenute renesansno-barokne palače koje čine okosnicu samostanskog kompleksa.

Prije utemeljenja samostana već je postojala malena crkvice sv. Vida i Modesta (sl. 3 VM). Između crkvice i sjeverne Buronjine palače (sl. 3 A) prolazila je srednjovjekovna ulica iz koje je vjerojatno bilo vidljivo renesansno pročelje (sl. 3 a). U sjevernu Buronjinu palaču ulazilo se kroz monumentalna kamena vrata na istočnoj strani. Vrata su postavljena u osi dvorišta te se kroz prizemlje kuće prilazilo dvorištu. Bočni ulaz u tzv. sjevernu (Buronjinu) palaču može se opravdati običajem da se u bogatije dalmatinske palače nije ulazilo neposredno s ulice, već se, kao u venecijanskim patricijskim kućama, naprije ulazilo u prekrivenu vežu, ili pak u otvoreno dvorište². Ovdje imamo primjer ulaza kroz vežu koji povezuje prostor između sjevernog dvorišta i ulaza u palaču, a natkriven je drvenim stropom.

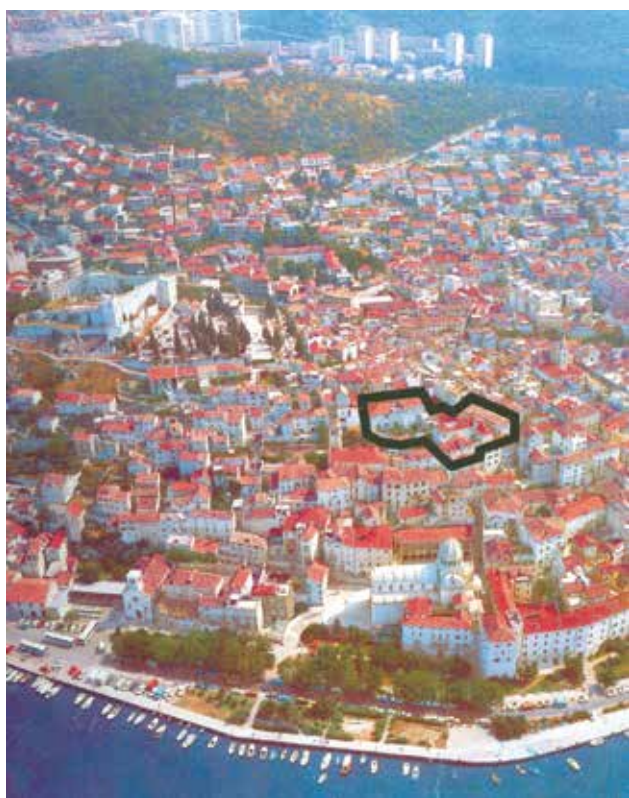
Utemeljenjem samostana došlo je do novog arhitektonskog koncepta koji se temeljio na zatvorenosti prostora, sukladno regulama reda benediktinki. Koncept takvog prostora poništio je nekadašnju sjevernu srednjovjekovnu ulicu, što je ubrzalo uklanjanje stare crkvice sv. Vida i Modesta

1 Grupa autora (1939.): *Benediktinski samostan Sv. Luce u Šibeniku o tristogodišnjici njegova opstanka 1639 - 1939*, Šibenik: 11.

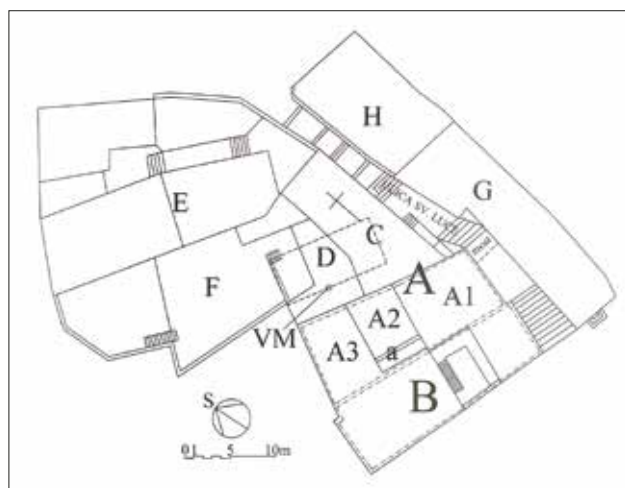
2 Karaman Lj. (1933.): *Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijek*, MH, Zagreb: 125.

1 Šibenik, povijesna jezgra, benediktinski samostan sv. Luce, šira situacija
 Šibenik, historical centre, Benedictine monastery of St. Luce, broader layout

2 Šibenik, zračna snimka – situacija kompleksa benediktinskog samostana sv. Luce
 Šibenik, air shot – layout of the complex of Benedictine monastery of St. Luce

3 Šibenik, benediktinski samostan sv. Luce, (A1, A2, A3) – sjeverna Buronjina palača; A – renesansno pročelje; B – južna Buronjina palača; VM – pretpostavljena pozicija srednjovjekovne crkve sv. Vida i Modesta; C – barokna crkva sv. Luce; D – zgrade zapadno od crkve (sakristija, molitveni dio za redovnice, ostave i dr.); E – zgrada uz vrt (radionice u prizemlju, spavaonice na katu); F – samostanski vrt; G – nekadašnja škola; H – dvorište (crtao I. Šprljan)
 Šibenik, Benedictine monastery of St. Luce, (A1, A2, A3) – northern Buronja Palace; a – Renaissance frontispiece; B – southern Buronja Palace; VM – assumed position of medieval church of St. Vid and Modest; C – Baroque church of St. Luce; D – structures west of the church (sacristy, prayer section for nuns, storage, etc.); E – structure along the garden (workshops on the ground floor, bedrooms on the first floor); F – monastery garden; G – former school; H – courtyard (drawn by I. Šprljan)

te dovelo do izgradnje nove barokne crkve sv. Luce koja je bila bolje povezana sa samostanskom jezgrom.

Izgradnjom nove crkve i poništenjem sjeverne srednjovjekovne ulice omogućeno je širenje samostanskog kompleksa prema sjeveru (sl. 3). Uz dogradnje novih objekata

uza sjeverni zid kuće (A), formira se i samostanski vrt (F). Širenje prema sjeveru bilo je moguće dograđivanjem novih objekata uz sjeverni zid kuće A i crkvu. Objekti su građeni najprije uz sjeverni zid objekta (A) u raznim vremenskim razdobljima; neki su od njih iz 18. stoljeća. Samostanski vrt

4 Presjek kroz srednjovjekovnu ulicu (U1) i sjeverno dvorište palače (A2), pretpostavljeno stanje vizualne komunikacije ulica – renesansno pročelje; VM pretpostavljena pozicija crkve sv. Vida i Modesta; P – „lažni“ prozor na zidu sjevernog dvorišta s pravcima vizura (crtao I. Šprljan)

Cross-section through the medieval street (U1) and palace northern courtyard (A2), assumed condition of visual communication between the street and the Renaissance frontispiece; VM assumed position of the church of St. Vid and Modest; P – „fake“ window on the northern courtyard wall with lines of vistas (drawn by I. Šprljan)

5 Pročelje, prizemlje, baza stupa, stanje prije radova (foto: I. Šprljan)
Frontispiece, ground floor, pillar base, condition prior to works (photo: I. Šprljan)

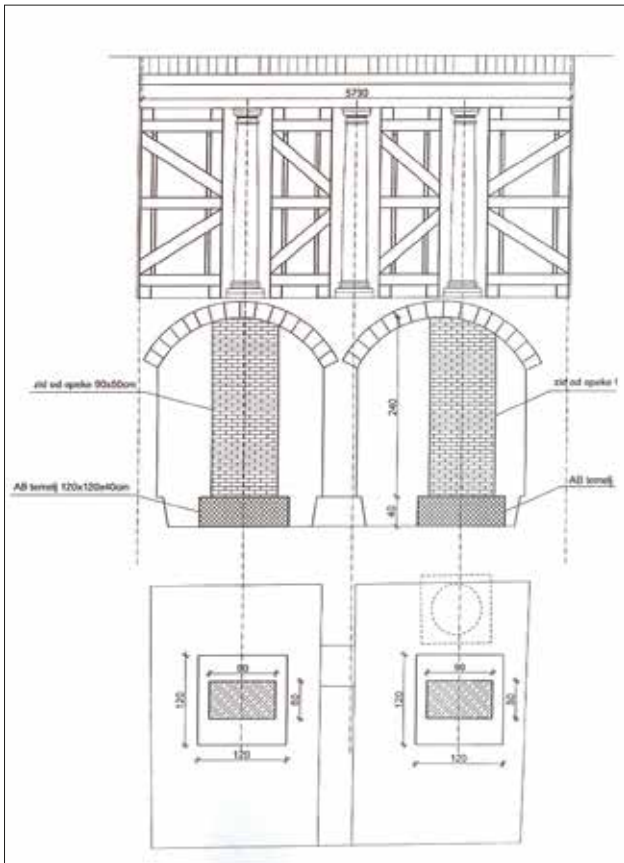
6 Pročelje, prizemlje, kapitel stupa, stanje prije radova (foto: I. Šprljan)
Frontispiece, ground floor, pillar capital, condition prior to works (photo: I. Šprljan)

7 Pročelje, drugi kat, stanje stupova prije radova (foto: I. Šprljan)
Frontispiece, 2nd floor, condition of pillars prior to works (photo: I. Šprljan)

9 Novoizvedeni stup u cisterni (foto: I. Šprljan)
Newly executed pillar in the cistern (photo: I. Šprljan)

8 Izvedba stupova u cisterni, presjek i tlocrt (crtež: M. Miletić)
Execution of pillars in the cistern, cross-section and layout (drawing: M. Miletić)

se uređuje 1857. godine donacijama koje su među ostalima dali i šibenski biskup Maupas te austrijski car Ferdinand I. Unutar novoformiranog vrta 1903. godine se gradi nova zgrada.

U 20. stoljeću samostan se širi i na zgradu (G) na suprotnoj strani današnje ulice sv. Luce. U zgradi je bila smještena škola, a sa samostanom ju je povezivao zatvoreni hodnik položen iznad ulice.

Samostanske kuće se u više navrata rekonstruiraju, obnavljaju i dograđuju. Građevinski radovi velikog obima izvode se 1811. godine, a jednako opsežni radovi ponovno se izvode 1824. i 1825. godine.

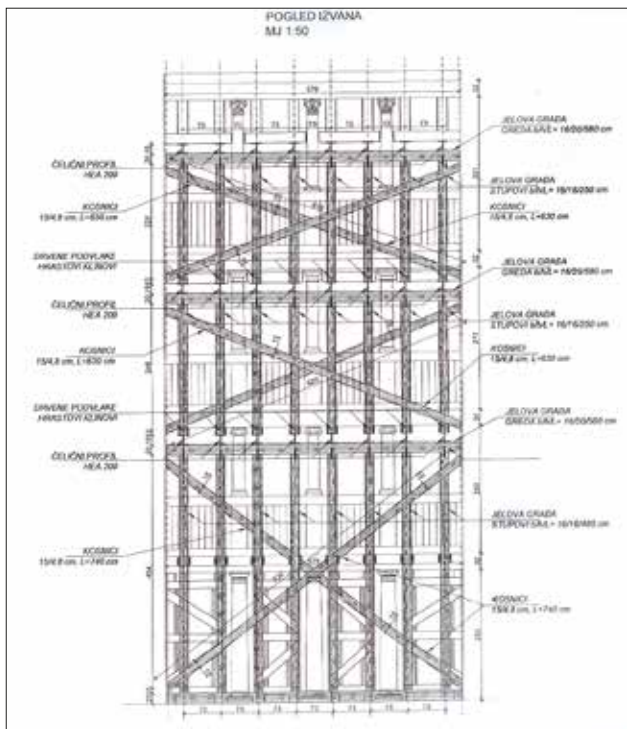
O ARHITEKTURI RENESANSNOG PROČELJA SJEVERNE BURONJINE PALAČE

Renesansno pročelje tzv. sjeverne Buronjine palače predstavlja tip višetažnog dvorišnog balkona. Takvi su se dvorišni balkoni običavali podizati u dalmatinskim kućama od kraja 15. stoljeća. Isticali su unutarnju raskoš palača pa se po uzoru sredoziemnih italskih „cortila“ ponavljaju u doba kasne renesanse, manirizma i baroka, tj. u vremenskom razdoblju od 16. do 18. stoljeća³. Šibensko dvorišno pročelje karakterizira niz stupova na koje je položena arhitravna greda. Drugi tip renesansnih dvorišnih pročelja u Dalmaciji karakteriziraju stupovi koji nose lukove, kao što je to primjer renesansnog pročelja podignutog 1563. godine u dvorištu dvorca Vitturi u Kaštel Lukšiću⁴.

Arhitektura talijanske renesanse temelji se ponekad na strogoj simetričnom konceptu pročelja u koji se uvode izmjenični dekorativni elementi, kako po vertikali tako i po horizontali. Na simetričnom renesansnom pročelju samostana sv. Luce dekorativnost se mijenja po vertikali uporabom različitih arhitektonskih redova. Pročelje ima četiri etaže: u prizemlju su zastupljeni stupovi dorskog

3 Fisković C. (1983): Iz Duknovičeva kruga u Trogiru i u Mađarskoj, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 23, Split: 193, 194.

4 Cicarelli, K. (1962.): Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel Lukšiću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 14, Split, 169.

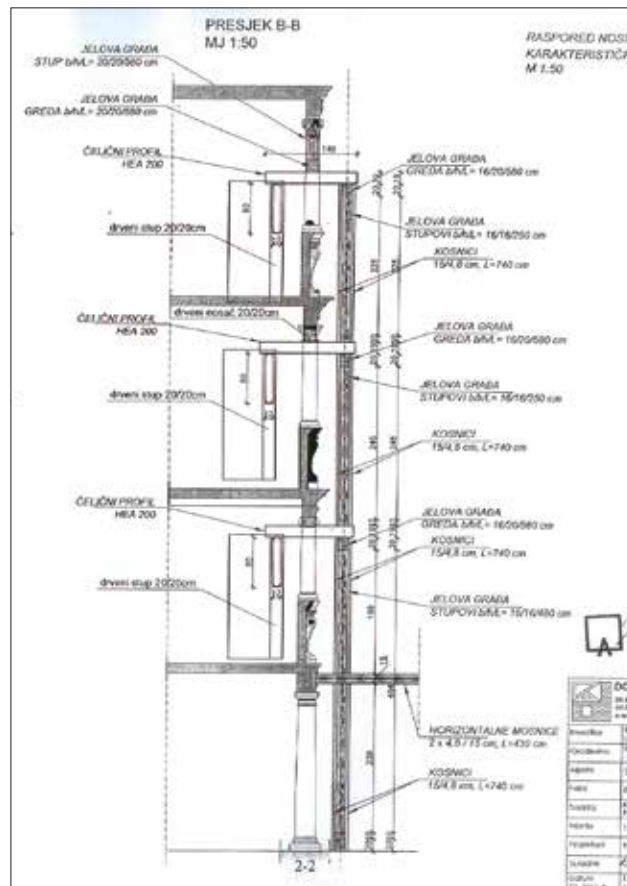
10 Pogled na vanjsku drvenu skelu (crtež: M. Miletić)
View of outer wooden scaffold (drawing: M. Miletić)

11 Pogled na vanjsku skelu (foto: I. Šprljan)
View of outer scaffold (photo: I. Šprljan)

stila visoki 254 cm, slijedi red stupova jonskog stila (visina 134 cm) pa ponovno dorskog stila (visina 161 cm), dok su u završnoj četvrtoj etaži izvedeni stupovi u korintskom stilu visine 180 cm. Pored stupova i drugi detalji i elementi preuzeti su iz leksika renesansne arhitekture, kao što su balustrade i razdjelni vijenci te završni krovni vijenac pročelja.

Reprezentativno sjeverno dvorište danas je sa svih strana okruženo zgradama. U vrijeme gradnje Buronjine sjeverne palače dvorište je vjerojatno bilo vidljivo sa sjeverne strane, tj. iz srednjovjekovne ulice koja je prolazila između

12 Presjek kroz renesansno pročelje s elementima vanjske i unutarnje potporne skele (crtež: M. Miletić)

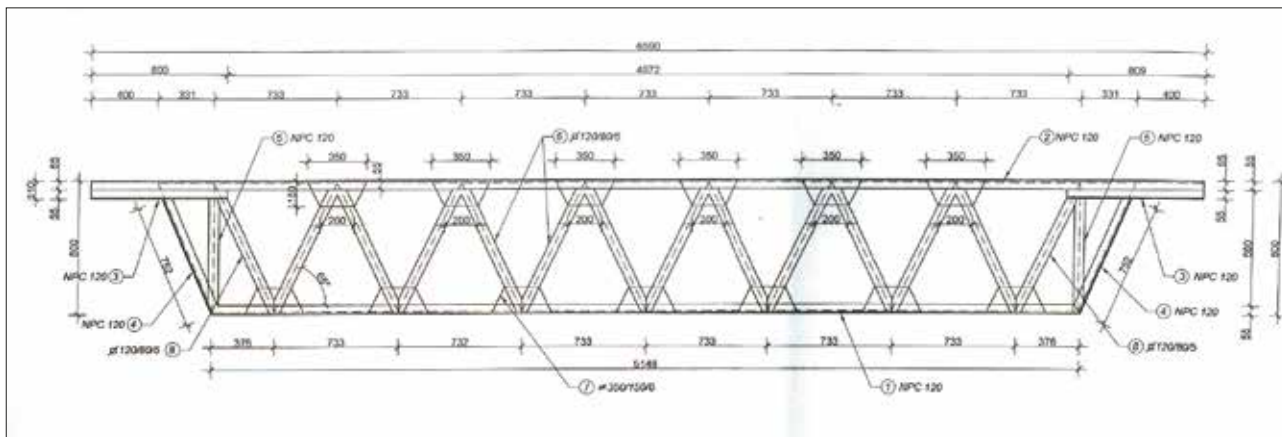
Cross-section through the Renaissance portico with elements of outdoor and indoor supporting scaffold (drawing: M. Miletić)

kuće za stanovanje (sl. 3 A) i pretpostavljene crkvice sv. Vida i Modesta (V M). Zbog reprezentativnosti pročelja, kao i kvalitete arhitektonskih detalja, zaključujemo da je moralo biti vidljiva iz ove perspektive. Prolaznicima je vjerojatno bio omogućen pogled u dvorište kroz prozore u ogradnom zidu koji je dijelio ulicu od dvorišta (sl. 4). Primjere otvaranja takvih prozora koji nisu postavljeni na pročelju zgrade, već dijele dva vanjska prostora, često nalazimo u renesansi⁵.

Arhitektura renesansnog pročelja sjeverne Buronjine palače valorizirana je u okviru povijesno-stilske analize u sklopu konzervatorskog elaborata koji je napravljen za cijeli kompleks benediktinskog samostana u Šibeniku⁶. Konzervatorski elaborat napravljen je kao predfaza svih potrebnih

5 Šišić B. (1981.): *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Izdavački centar, Split, 30. Izvedba prozora u ogradnim zidovima koji su omogućavali obostranu vizualnu komunikaciju bila je uobičajena u doba renesanse. I danas postoje u ogradnim zidovima vrtova renesansnih dubrovačkih ljetnikovaca sučuvani otvori koji su uokvirenim profiliranim kamenim pragovima hinili prozore.

6 Čuzela J., Šprljan I. (2008.): *Šibenik, benediktinski samostan sv. Luce – Konzervatorski elaborat*, Konzervatorski odjel Šibenik, Šibenik. Iz elaborata je korišten povijesni opis kao i opis razvoja samostanskog sklopa.

13 Čelična rešetka, pogled (crtež: M. Miletić)
Steel grid, view (drawing: M. Miletić)

14 Montaža čelične rešetke (foto: I. Šprljan)
Assembly of steel grid (photo: I. Šprljan)

radova na samostanu, u kojemu je istaknuta obnova renesansnog pročelja kao posebni prioritet ispred svih ostalih planiranih radova, zbog stanja kamena i statičke ugroženosti cijelog pročelja.

STANJE RENESANSNOG PROČELJA PRIJE OBNOVE

Prvi nalazi na renesansnom pročelju površine 84,5 m² (6,5 x 13 m) bili su povezani sa stanjem statike cijelog pročelja. Bila su vidljiva oštećenja baza, kapitela i tijela stupova u prizemlju i na drugom katu (sl. 5-7) koja su se postupno povećavala od prvog pregleda 2007. godine pa sve do početka recentne obnove. Oštećenja su povezana sa slijeganjem čitavog pročelja koje je oslonjeno na svodove cisterne ispod dvorišta u kojemu se pročelje nalazi. Stanje kamena na pročelju bilo je tada u drugom planu. Naime, konzervatorski pristup je obnovu podijelio u dva koraka: statičku obnovu pročelja koja je označena kao prioritet te restauraciju kamena na pročelju koja je predviđena nakon statičke sanacije.

Usljedili su istražni radovi kojima je trebalo utvrditi moguće kolorističke intervencije tijekom povijesti. Svi pro-nađeni slikani slojevi na kamenu bili su ostatci nekadašnjih prebojavanja prozora ili unutarnjih zidova. Provedeni istražni radovi pokazali su da pročelje samostana izvorno nije nikada bilo koloristički tretirano⁷.

STATIČKA SANACIJA

U konzervatorskom pristupu obnovi trebalo je najprije odabrati metodu statičke sanacije pročelja. Sve do 2013. godine postojala su dva osnovna pristupa statičkoj sanaciji. Prvi je podrazumijevao podupiranje pročelja, a zatim njegovu cjelovitu demontažu, dok bi se drugim pristupom napravilo podupiranje pročelja, te demontaža najoštećenijih dijelova, čime bi se izbjegla potpuna demontaža. Odbran je drugi pristup radi očuvanja integriteta pročelja i mogućnosti korištenja komunikacije stubištem tijekom cijelog vremena izvođenja radova⁸. Smatralo se da bi oštećenja kamene plastike pri potpunoj demontaži bila znatno veća. Naime, kod potpune demontaže često se proširuje opseg radova zbog tzv. skrivenih oštećenja kamena, kao npr. pukotina, koje prvim vizualnim pregledom nisu uočljive. Osim demontaže pročelja bilo bi potrebno izvršiti i demontažu stubišta koje je konstruktivno povezano s pročeljem, a to bi iziskivalo dodatne troškove, kao i izvedba privremenog stubišta. Sve bi to na kraju produžilo radove te povećalo njihovu ukupnu cijenu. U odabiru pristupa obnovi konzervatori su tijesno surađivali sa statičarima i korisnicama samostana.

⁷ Istražne radove sprovela je Katarina Urem, dipl. restauratorica te rezultate prikazala u *Izveštaju o istražnim radovima na pročelju sjevernog atrija benediktinskog samostana sv. Luce u Šibeniku*, 5. veljače 2007., dokumentacija KO Šibenik.

⁸ Stubište s dugim pedestima priljubljeno je uz renesansno pročelje i koristi samostanu kao centralna komunikacija.

15 Demontaža stupa, izbijanje baze (foto: I. Šprljan)
Dismantling of pillar, breaking out of the base (photo: I. Šprljan)

17 Pogled na stupove prizemlja nakon montaže (foto: S. Pranjić)
View of ground floor pillars following assembly (photo: S. Pranjić)

16 Montaža desnog stupa prizemlja (foto: I. Šprljan)
Assembly of ground floor right pillar (photo: I. Šprljan)

18 Srednji stup prizemlja, crtež olovkom na kapitelu (foto: I. Šprljan)
Ground floor central pillar, pencil drawing on the capitel (photo: I. Šprljan)

Na statičkom dijelu projekta započelo se raditi u veljači 2013. godine⁹. Prvotno je trebalo riješiti problem oslanjanja kamenog renesansnog pročelja jer se ispod fasade nalazi cisterna s dva bačvasta svoda te je veći dio pročelja oslonjen na tanke tjemene svodove koji su izvedeni iz opeke (sl. 8). U cilju ojačanja temelja procijenjeno je da je potrebno unutar cisterne izvesti dva potporna stupa od opeke, jedan u osi lijevog, a drugi u osi desnog stupa prizemlja (sl. 9). Srednji stup, s obzirom na to da ima dobar oslonac na razdjelni zid koji dijeli dva presvođena prostora cisterne, nije zahtijevao dodatnu statičku intervenciju.

Zaštitni radovi započeli su isumpavanjem vode iz stare cisterne, a zatim je uslijedila hidroizolacija poda, zidova i svodova cisterne. Prilikom izrade temelja za stupove u

⁹ Naslov projekta: DOM-Konzalting d.o.o., Sarajevska 3/P, Šibenik, Benediktinski samostan sv. Luce, Šibenik, sjeverni atrij, IZVEDBENI PROJEKT, TD: 276/2013, projektant Milivoj Miletić, dipl. inž. građ., Šibenik, 2013. Financiran u sklopu trogodišnjeg programa financiranja od strane Ministarstva kulture tijekom razdoblja 2013. – 2015. godine.

cisterni morala se probiti podnica cisterne sve do živca kamena, a zatim je izveden temelj stupa od vodonepropusnog betona s dodatkom armaturne mreže. Na spoju stupa i svoda cisterne stavljeno je fleksi-ljepilo, a opeke su se priklesavale kako bi se uskladile sa zakrivljenjem svoda. Svaki od dvaju stupova imao je poprečni presjek dimenzija 90 x 50 cm, a oslonjen je na armirano-betonski temelj dimenzija 120 x 120 x 40 cm. Nakon izvedbe stupova u cisterni pristupilo se izvedbi potporne skele.

U cilju podupiranja pročelja izvedena je vanjska drvena skela (sl. 10, 11) i čelični nosači unutar hodnika stubišta. Cilj statičkog projekta bio je poduprijeti kamene arhitravne grede koje počivaju na stupovima i to kroz sve etaže. Da bi se to postiglo, trebalo je izvesti čelične podvlake (HEA 200) u obliku kratkih greda koje su se s vanjske strane oslanjale na drvenu skelu, a s unutarnje strane na čelične nosače – rešetke (sl. 12). S unutarnje strane nije bilo moguće izvesti drvenu skelu, budući da je istu trebalo osloniti na pod

19 Željezni trn srednjeg stupa drugog kata (foto: I. Šprljan)
Iron thorn of the 2nd floor central pillar (photo: I. Šprljan)

21 Injektiranje pukotina na arhitravnoj gredi viskoznom epoksidnom smolom (foto: Š. Glavan)
Injecting fissures on the architrave beam with viscous epoxy resin (photo: Š. Glavan)

20 Zamjena starih, korodiranih klamfi novima od nehrđajućeg čelika (foto: S. Pranjić)
Replacement of old, corroded cramps with new stainless steel ones (photo: S. Pranjić)

22 Čišćenje kamena metodom retuš-pjeskarenja pomoću staklenog pudera (foto: Š. Glavan)
Stone cleaning by retouch-blasting method using glass powder (photo: Š. Glavan)

hodnika koji je popločan kamenim pločama debljine 10 cm, s jedne strane upetim u arhitravne grede pročelja, a s druge strane ploče su usidrene u susjedno pročelje. Takvo oslanjanje ocijenjeno je riskantnim pa se odlučilo upotrijebiti nosače dužine hodnika. Zbog velikog raspona korištena je čelična rešetka (sl. 13). Rešetke su s obje strane bile oslonjene na drvene stupove 20 x 20 cm, a isti su bili postavljeni u vratima hodnika (sl. 14). Vanjska potporna drvena skela bila je izvedena od jelovih greda i stupova 16 x 16 cm te je bila dvostrano oslonjena na takav način da su vanjski oslonci bili novi stupovi u cisterni kao i svod cisterne.

Posebno osjetljiv trenutak bila je demontaža dvaju stupova u prizemlju. Pregledom skele ustanovljeno je da

treba dopuniti kajlanje nosive skele hrastovim kajlama¹⁰ te izvršiti zamjenu većih kajli manjima. Kada je kajlanje završeno, pristupilo se demontaži srednjeg stupa. Prethodno je srednji stup pripremljen za ovjes u zraku ručnom dizalicom. Slijedilo je izbijanje baze srednjeg stupa pneumatskim čekićem (sl. 15). Izbijanjem baze srednjeg stupa završena je i prekinuta njegova statička funkcija nošenja, a težinu pripadajućeg dijela pročelja preuzela je potporna skela.

.....
10 Kajle su manji komadi drva trokutnog presjeka koji se nabijaju čekićem, npr. u procjepe ispod drvenih stupova skele kako bi se omogućio kontinuitet prijenosa sile. Kajlanje se obavlja paralelno s dizanjem skele, ali kajle je dobro ponovno udarati neposredno prije demontaže. Naime, za burovitih dana drvo se osuši, smanji se volumen, pa kajle ne prenose silu u cijelosti.

23 Odsoljavanje kamenih stupova pomoću papirnate pulpe natopljene destiliranom vodom (foto: S. Pranjić)
Desalinisation of stone pillars with paper pulp soaked in distilled water (photo: S. Pranjić)

25 Priprema kamena za tašeliranje „u suho“ (foto: S. Pranjić)
Preparation of stone for patching „in the dry“ (photo: S. Pranjić)

24 a Nanošenje tašela „na mokro“ (foto: S. Pranjić) i 24 b: završna klesarska obrada tašela (zakrpe) „na mokro“ na resicama triglifa arhitravne grede (foto: S. Pranjić)
Application of patch „in the wet“ (photo: S. Pranjić) and 24 b: final stone carving treatment of patch „in the wet“ on the tassels of the architrave beam triglyph (photo: S. Pranjić)

Tada se pristupilo demontaži stupova.¹¹ Najprije je demontiran i ponovno montiran srednji stup. Isto je učinjeno s desnim stupom (sl. 16), dok se demontaža i montaža lijevog stupa odvijala na kraju. Na srednjem stupu zamijenjeno je sve osim kapitela. Desni stup zamijenjen je novim elementima u cijelosti, a na lijevom stupu zamijenjena je

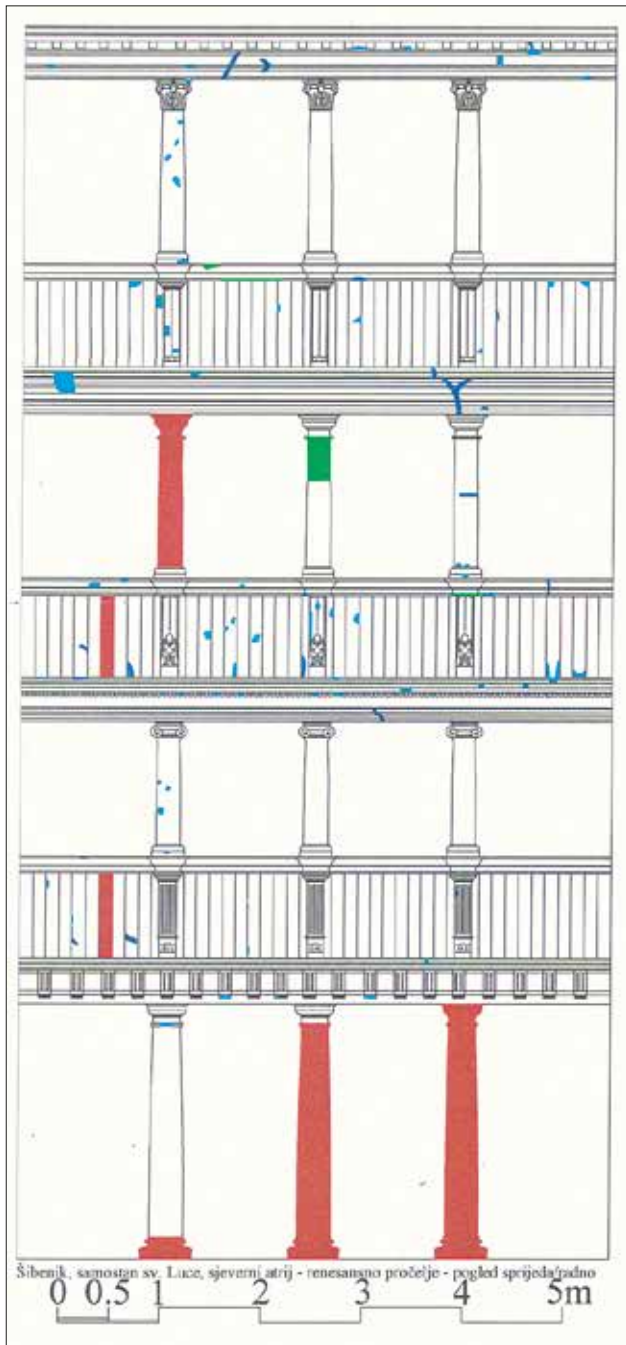
11 Redosljed demontaže stupova usuglašen je s inž. Miletićem koji je ujedno vršio i građevinski nadzor nad radovima.

samo baza (sl. 17). Zatim su slijedili radovi na manjim stupovima drugog kata. Na lijevom stupu zamijenjeno je tijelo i kapitel, a na srednjem stupu zamijenjeno je samo tijelo.

Prilikom demontaže stupova pročelja primijećeni su detalji koji bi mogli unijeti više svjetla u statička rješenja sličnih arhitektonskih povijesnih konstrukcija. Pri demontaži srednjeg stupa prizemlja zamijećene su slijedeće pojedinosti: stup nije imao željezne trnove koji su inače povezivali tijelo stupa s bazom i s kapitelom. Nije bilo niti trna između gornje plohe kapitela i kamene grede. Upravo na tom kontaktu gornje plohe kapitela i kamene grede zamijećen je vrlo tanak sloj vapnenog morta, zapravo „ležaja“ na koji je položena kamena greda. Baza stupa bila je izravno položena na pločnik sjevernog atrija izrađen od dijagonalno složenih kvadratnih kamenih ploča te nije imala nikakvog zasebnog „temelja“ stupa. Ista situacija zamijećena je i na stupu desno od srednjeg (njegova je baza otkrhnuta pa je vidljivo da se pločnik proteže ispod baze). Opipavanjem donje plohe tijela stupa (na kontaktu s bazom) zamijećena je mala konkavna udubina promjera oko 3 cm u sredini i dubine oko 1 cm, ali bez trna¹².

Pregledom tijela starog demontiranog stupa dokumentirana je gornja površina tijela na kojem je vidljiv tanak sloj vapnenog morta (debljine oko 2 mm) koji su stari majstori koristili pri montaži. Isti mort nije vidljiv na donjem dijelu tijela stupa. Na gornjoj plohi kapitela srednjeg stupa prizemlja otkriven je crtež olovkom – kružnica unutar kvadrata (sl. 18), koji je nacrtao majstor klesar¹³. Riječ je o tzv. radioničkim pomoćnim crtama. Naime, prije klesarske izrade na kamenoj kocki bi se pomoću šestara odredilo buduće središte kapitela. Zatim bi se iscrtala upisana kružnica unutar kvadrata, te od središta povukle radijalne crte kojima

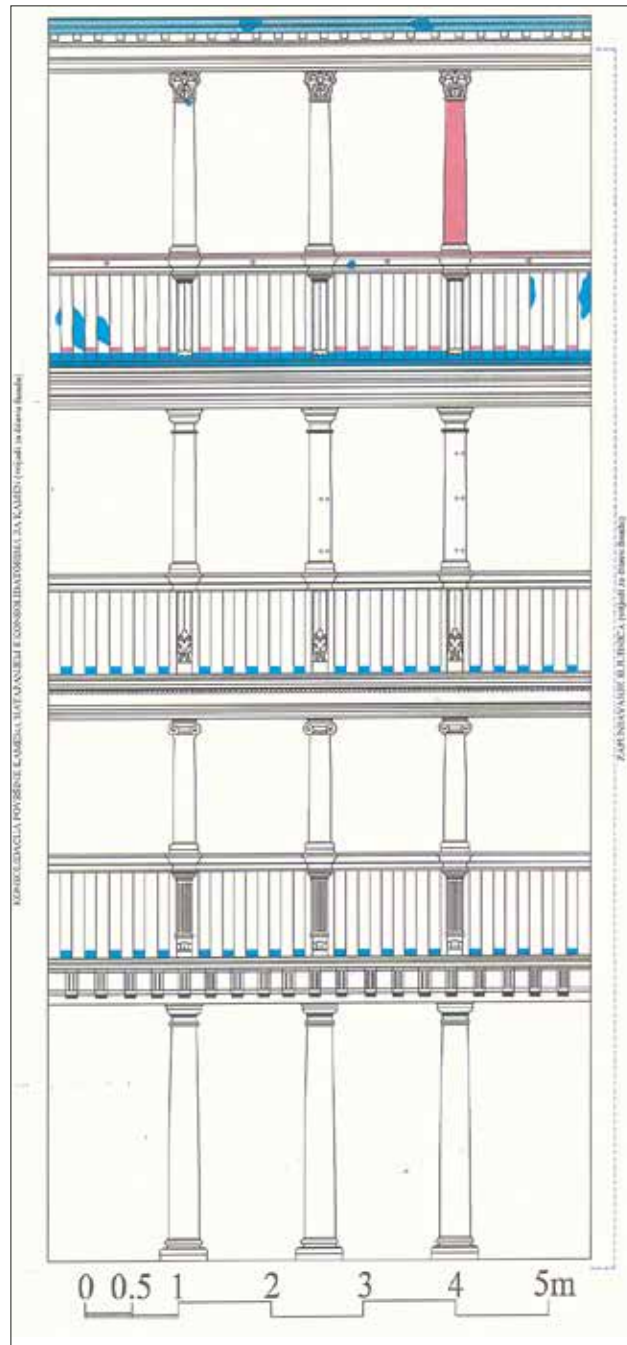
12 Promemorija s konzervatorskog nadzora 15. siječnja 2015. godine.
13 Promemorija s konzervatorskog nadzora 16. siječnja 2015. godine.

26 Obnova kamene plastike pročelja s vrstama radova: crveno – kameni element zamijenjen u cijelosti; zeleno – izveden „tašel u suho“; svijetloplavo – izveden „tašel na mokro“; tamnoplavo – konsolidirano injektiranjem (crtež: I. Šprljan)

Restoration of the facade stone plastic with types of works: red – stone element replaced in its entirety; green – „patch in the dry“ applied; light blue – „patch in the wet“ applied; dark blue – consolidated by injecting (drawing: I. Šprljan)

bi se kvadrat razdjelio na manje segmente. Bočne strane su također iscrtavane, ali se klesanje profila kontroliralo šablonama. Zbog oblika, kapitel se uvijek klesao okrenut naopako, a kako je napredovao proces klesanja, stare crte bi se brisale i ucrtavale nove. Ostajale su samo one na nevidljivim dijelovima kapitela (dodirne plohe s drugim

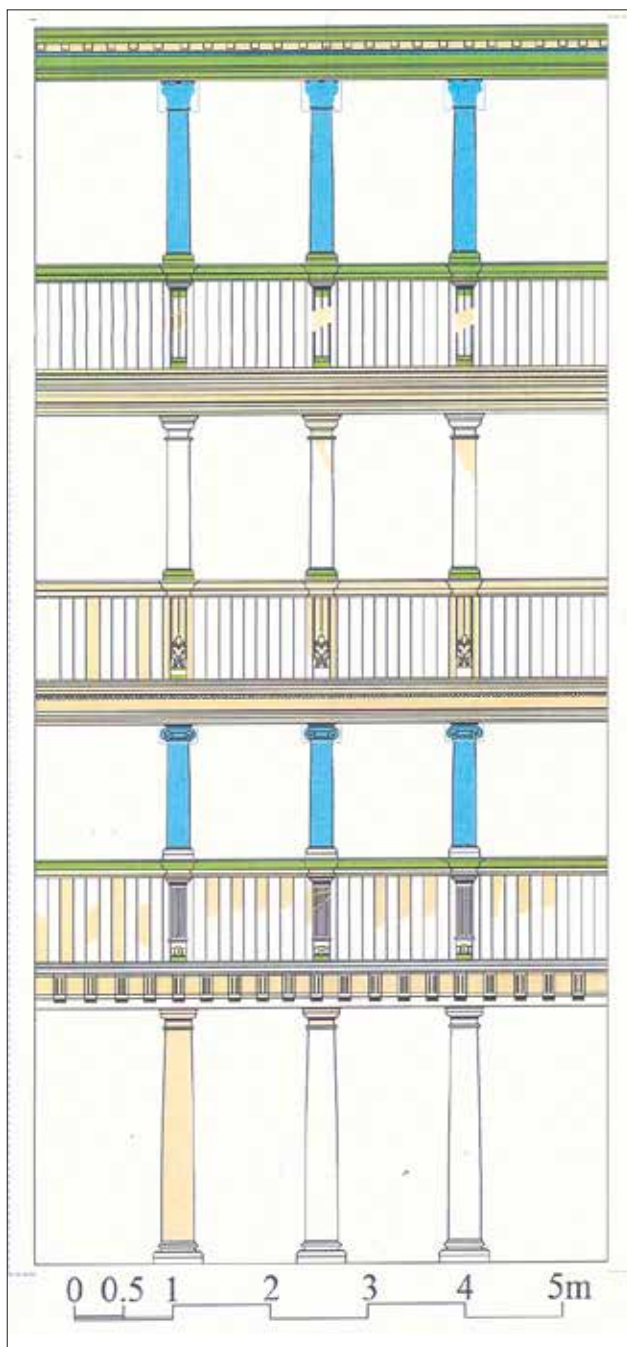

27 Ostali restauratorski radovi po vrstama izvedenih radova: tamno plavo - uklanjanje betonskih zakrpa i cementnih korica; svijetlo plavo - cjelovita sanacija kamene gurle; roza - uklanjanje morta na bazi poliestera i epoksida (crtež: I. Šprljan)

Other restoration works per types of works executed dark blue – removal of concrete patches and cement sheath; light blue – complete rehabilitation of stone gutter; pink – removal of epoxy and polyester based mortar (drawing: I. Šprljan)

elementima). Crtež na gornjoj strani našeg kapitela označava njegovo središte, ali i osi cijelog stupa. Pri montaži, stup bi se pomicao kajlama sve dok se visak, postavljen visoko iznad, ne bi poklopio sa središtem kružnice¹⁴.

14 Objašnjenje otkrivenog crteža dao je Silvije Pranjčić, konzervator-restaurator kamene plastike, djelatnik firme *Travej d.o.o.* iz Zadra koja je izvela radove.

28 Čišćenje kamena s vrstama izvedenih radova: žuto – čišćenje sigi i patine; zeleno – tretman algi i lišajeva biocidima; plavo – odstranjivanje topivih soli desalinizacijom (crtež: I. Šprljan)

Stone cleaning with types of works executed: yellow – cleaning of speleothems and patina; green – treatment of algae and lichens with biocides; blue – removal of soluble salts by desalination (drawing: I. Šprljan)

Pri radovima na drugom katu skinuta su dva stupa, prvi slijeva i srednji. Tijelo prvog slijeva kasnije je u cjelini zamijenjeno. Pri demontaži zamijećeno je da je na kontaktnim ploham stupa uvijek bio tanak sloj vapnenog morta. Međutim, u kontaktu tijela stupa i kapitela bio je dodan i željezni trn zaliven olovom. Dok je trn lijevog stupa bio vrlo oštećen, trn srednjeg stupa je sačuvan. Riječ je o komadu

željeza dugom 6,5 cm skoro kvadratnog presjeka širine 2 cm (sl. 19). Trnovi su korodirali i tako izazvali veća oštećenja na kapitelima¹⁵.

Prilikom montaže stupova u prizemlju postignut je dogovor između nadzornog inženjera i konzervatora da se stupovi izravno postave na popločenje atrija kao što su bili postavljeni stari stupovi prije demontaže. U spojnim ploham tla i baze stupa, baze i tijela stupa te tijela stupa i kapitela postavljeno je porculansko ljepilo INOKOL s odgođenim procesom stezanja¹⁶ i svijetlooker boje koja se sjedinjuje s bojom kamena. Spojna ploha kapitela i arhitravne grede obrađena je na takav način da se na rubovima plohe koristilo navedeno porculansko ljepilo, a u sredini plohe izvedeno je injektiranje dvokomponentnim epoksidnim smolama radi boljeg spoja. Gotovo istovjetan princip spajanja primijenjen je i na manjim stupovima drugog kata, s jedinom razlikom što je spojna ploha balustrade i baze stupa obrađena na isti način kao i spojna ploha kapitela i arhitravne grede, tj. u opisanoj kombinaciji porculanskog ljepila i epoksidnih smola.

Nakon što je izvršena montaža manjih stupova na drugom katu, stvorili su se svi preduvjeti za demontažu potporne konstrukcije (drvene i čelične). Uklanjanjem skele stekli su se bolji uvjeti za život redovnica jer su se mogli ponovno montirati prozori i tako zaštititi ovaj centralni prostor samostana od studeni. Slijedila je montaža lake radne skele s dvorišne strane renesansnog pročelja s koje su obavljani završni restauratorski radovi u rujnu i listopadu 2015. godine.

KONZERVATORSKI RADOVI NA KAMENU

Još tijekom 2014. godine vizualnim je pregledom utvrđeno stanje kamena vapnenca od kojeg je pročelje u cijelosti isklesano. Gotovo sve površine bile su premazane višeslojnim vapnenim premazom. Uz vapnene premaze na spoju kamena i drvene stolarije kamen je bio premazan lakom i različitim bojama za drvo. Profilacije na vijencima arhitravnih greda bile su prekrivene kalcitnim ocjedinama i petrificiranim slojem crne skrame koja je bila sačinjena od prljavštine i izlučenog gipsa (kalcijev sulfat). Zbog tih nakupina pojedini plastični detalji uopće nisu bili vidljivi. Vijenci i arhitravne grede prizemlja i prvog kata bili su obrasli lišajevima i algama. Na pojedinim stupovima uočeno je uznapredovalo ljuskanje i osipanje kamene epiderme, što je upućivalo na prisutnost štetnih soli nitrata, klorida i sulfata.

Na kamenu su uočena brojna mehanička oštećenja, veće pukotine i manje naprsline. Na mjestima gdje je nekada bila pričvršćena željezna ograda ostala su brojna željezna

¹⁵ Promemorija s konzervatorskog nadzora 30. siječnja 2015. godine.

¹⁶ To je vrlo dragocjeno za restauratore koji mogu obavljati manje korekcije položaja dijelova stupa sve dok se ne postigne željena pozicija.

sidra fiksirana olovom. S vremenom je željezo korodiranjem ekspandiralo i izazvalo pukotine, a mjestimice stvorilo ocjedinjene koje su estetski nagrđivale kamen. Pojedine pukotine i rupe bile su nemarno zapunjene poliuretanskim kitom, a kamen je nepotrebno zaprljan. Vezivni se vapneni mort između sljubnica ispiranjem gotovo u potpunosti osuo, što je uzrokovalo prokišnjavanje u unutrašnjost samostana. Posebice je završni vijenac, koji ujedno služi kao slivni žlijeb (gurla), zbog osipanja sljubnica propuštao kišnicu. Prokišnjavanje na vijencu između trećeg i drugog kata pokušalo se spriječiti izvođenjem neadekvatne okapnice. Zidana je punom opekrom i ožbukana mortom na bazi *portland* cementa. Uslijed jake izloženosti vlazi i atmosferilijama okapnica je ispućala, počela se osipati i nije više sprječavala prokišnjavanje.

Radovi u rujnu i listopadu 2015. godine bili su podijeljeni u četiri faze. U prvoj su fazi preciznim skalpelima mehanički uklonjeni višeslojni vapneni premazi. Tragovi cementnog šprica i tvrdokorne grozdaste nakupine crne skrame pažljivo su otučeni finim klesarskim dljetima. Potom je svrdlima uklonjeno olovo iz rupa sa sidrima, pa su željezni trnovi povučeni bez oštećenja kamena. Korodirane željezne kopče (klamfe) koje spajaju dijelove vijenca između drugog i trećeg kata također su izvađene, a na njihovo mjesto su stavljene nove od nekorodirajućeg čelika (A4 inox) (sl. 20). Za fiksiranje je korišteno dvokomponentno *Epoxy* ljepilo za kamen. Žitkim epoksidom za injektiranje konsolidirane su otvorene pukotine (sl. 21). Manje naprsline sanirane su metodom podljepljivanja (*Paraloid B-72*).

U drugoj fazi izvršeno je čišćenje. Površine obrasle algama i lišajevima tretirane su biocidnim sredstvima i potom obilno isprane vodom. Sve su površine isprane vodenim mlazom snage srednjeg tlaka. Retuš – pjeskarenje poliuretanskog ljepila, tvrdokorne prljavštine i ostataka različitih premaza izvedeno je recikliranim staklenim puderom (sl. 22). Zbog izrazite mekoće puder ne oštećuje kamen, a tako je ujedno i sačuvana primarna patina kamena. Stupovi zahvaćeni osipanjem, jonski na prvom i korintski na trećem katu, višekratno su oblagani kašom od papirnate pulpe i destilirane vode, čime se izvršilo odsoljavanje kamena, tj. štetne soli su smanjenje na neškodljivu razinu (sl. 23).

U trećoj fazi sanirana su mehanička oštećenja. Tašelimama „na mokro“ sanirana su manja oštećenja. Elastični vapneno-cementni mort nanesen je na inoks armaturu. Po stvrđnjavanju tašel je završno obrađen klesarskim dljetima i martelinom (vrsta čekića), a bojom je usklađen s kamenom (sl. 24 a, b). Veći tašeli izvedeni su u suho, tj. krpljenjem kamenim umetcima (sl. 25). Dva potpuno erodirana kvadratna stupića ograde (četvrti slijeva između prizemlja i prve etaže i četvrti slijeva između prvog i drugog kata) uklonjena su i na njihova su mjesta postavljeni novi.

Za nova dva stupića i tašele „na suho“ korišten je rudistni vapnenac komercijalnog naziva *Planit*, jer je bojom i teksturom najslbližnji izvorniku. Završna obrada tašela izvedena je finom martelinom odnosno zubatkom. Sve sljubnice između kamenih elemenata zapunjene su fleksibilnim, višeslojnim, toniranim mortom.

U završnoj, četvrtoj fazi pročelje je više puta oprano i nakon sušenja višekratno premazano vodoodbojnom zaštitom za kamen na bazi siloksana. Po završetku radova skinuta je radna skela. Svi radovi su dokumentirani i popraćeni iscrpnom fotodokumentacijom (sl. 26-28)¹⁷.

ZAKLJUČAK

Odabir konzervatorskog pristupa obnovi renesansnog pročelja, koji je od početka nastao u suglasju sa statičarima i korisnicima samostana, pokazao se dobrim. Odlučilo se krenuti u statičku sanaciju s parcijalnom demontažom pročelja nakon podupiranja, a ne u cjelovitu demontažu pročelja s ponovnom montažom. Pokazalo se da su radovi ovim konzervatorskim pristupom izvedeni višekratno brže i sa znatnom uštedom sredstava. U cjelini su završeni svi planirani radovi koji su bili vrsno organizirani i pod stalnim konzervatorskim nadzorom¹⁸.

.....
17 Tekst o zatečenom stanju i završnim konzervatorskim radovima sastavio je Silvije Pranjčić, konzervator-restaurator kamene plastike, djelatnik tvrtke *Travej d.o.o.* iz Zadra.

18 Iznimno važnu ulogu u obnovi renesansnog pročelja sjevernog atrija benediktinskog samostana imao je statičar Milivoj Miletić, koji se već ranije iskazao na nizu zahtjevnih projekata obnove spomeničkih objekata na području šibensko-kninske županije, a prvi mu je zadatak bila osjetljiva obnova renesansne Male lođe u povijesnoj jezgri Šibenika tijekom 1987. godine. Izvoditelj konzervatorsko-restauratorskih radova je zadarska restauratorska tvrtka *Travej d.o.o.*, relativno mlada tvrtka s već pozavidnim nizom obnova na području zadarske i šibensko-kninske županije. U šibenskoj povijesnoj jezgri najvažniju referencu su stekli zahtjevnom obnovom kamene plastike na baroknom zvoniku crkve sv. Ivana. Pri obnovi u sjevernom atriju samostana imali su kooperanta za izradu drvene i čelične potporne skele u šibenskoj tvrtki inž. Marija Jakelića. Vrlo važno je napomenuti uspješnu suradnju sa samostanom sv. Luce. Uz časnu majku Gabrijelu Liović iznimno se istakla časna sestra Fortunata Spahija koja je tijekom cijelog vremena trogodišnje obnove bila iskren, drag i povjerljiv suradnik konzervatorima i izvoditeljima dokumentacije i radova.

LITERATURA I IZVORI

Cicarelli, K. (1962.): Vitturijev utvrđeni dvorac u Kaštel

Lukšiću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 14, Split

Ćuzela J., Šprljan I. (2008.): *Šibenik, benediktinski samostan sv. Luce – Konzervatorski elaborat*, Konzervatorski odjel Šibenik, Šibenik

Grupa autora (1939.): *Benediktinski samostan Sv. Luce u Šibeniku o tristogodišnjici njegova opstanka 1639 - 1939*, Šibenik

Karaman, Lj. (1933.): *Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijeka*, MH, Zagreb

Šišić, B. (1981.): *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Izdavački centar, Split

Šprljan, I. (1988./1989.): Rekonstrukcija Male lođe u Šibeniku, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 14-15, Zagreb

Summary**RESTORATION OF RENAISSANCE FRONTISPIECE IN THE BENEDICTINE MONASTERY OF ST. LUCE IN ŠIBENIK**

In the historic centre of Šibenik, a new monastery of Benedictine nuns was founded in the 17th century. For the purpose of opening the new Benedictine monastery, founder and benefactor Nikola Buronja, trader from Šibenik, after his death left his real estate properties located near the small church of St. Vid and Modest in the city area of Gorica to the Benedictines. The monastery started its work in 1639 under the regulations of St. Benedict. The monastery has been functioning uninterruptedly from the 17th century to date. Before donating his real estate properties to the Benedictines, Buronja had two palaces in his possession (A and B, photo 3). In the northern palace (A) there was a courtyard in which a very nice frontispiece of Renaissance stylistic features was made probably on the turn of the 16th to the 17th century (photo 3, label a, photo 28), divided into four floors on which features of Doric style (ground floor and 2nd floor), Ionian style (1st floor) and Corinthian style (3rd floor) alternate. An examination of the frontispiece revealed that the stone plastic was in very poor condition (photo 26), and that the entire frontispiece was statically unstable. The restoration was done in the framework of a three-year work programme (2013-2015) financed by the Ministry of Culture of the Republic of Croatia. The author of the static reconstruction project was Šibenik engineer Milivoj Miletić, while the contractor was Zadar restoration company TRAVEJ Ltd. First, works were

undertaken in the northern courtyard cistern consisting of cistern insulation and construction of two supporting brick pillars inside the cistern. Then a supporting scaffold was mounted, made of wood on the outside and of steel on the inside. Inside the halls, leaning on the Renaissance frontispiece, steel girders were installed leaning on wooden pillars in hall doors (photo 13, 14). The frontispiece was supported by short pieces of steel tucked under stone beams resting on the pillars. On the outside, the steel pieces were leaning on the wooden scaffold, while on the inside (in the halls) they were leaning on truss carriers (photo 12). Once the supporting scaffold was mounted, the pillars were dismantled and assembled one by one (photo 16). On the ground floor, 3 pillars were dismantled and partially replaced (photo 17), while on the 2nd floor two smaller pillars were dismantled. Following the dismantling and re-assembly, the wooden-steel scaffold was dismantled and a light working scaffold mounted along the outer panel of the Renaissance frontispiece. In September and October 2015, final restoration works were undertaken on the Renaissance frontispiece, consisting of stone cleaning and desalinisation, removing of old iron wedges, injecting of fissures (photo 21), repair of damaged parts with stone inserts or inserts of restoration mortar (photo 24 a, b), and final washing and protection of stone on the entire Renaissance frontispiece.